

Achilles Cools

De veren van de pronkvogel

Schoonheid en seksuele selectie

© 2023 Achilles Cools | uitgeverij Noordboek
Met tekeningen van de auteur

Omslagontwerp: DeLeeuwOntwerper(s), Victor de Leeuw
Boekverzorging: Elgraphic
Druk: Wilco, Amersfoort

ISBN 978 90 5615 923 8
NUR 435 | 320

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl
www.achillescools.be

Opgedragen aan mijn nestmaatje, de vogel die landde op mijn uitgestoken hand, en overal volgde.

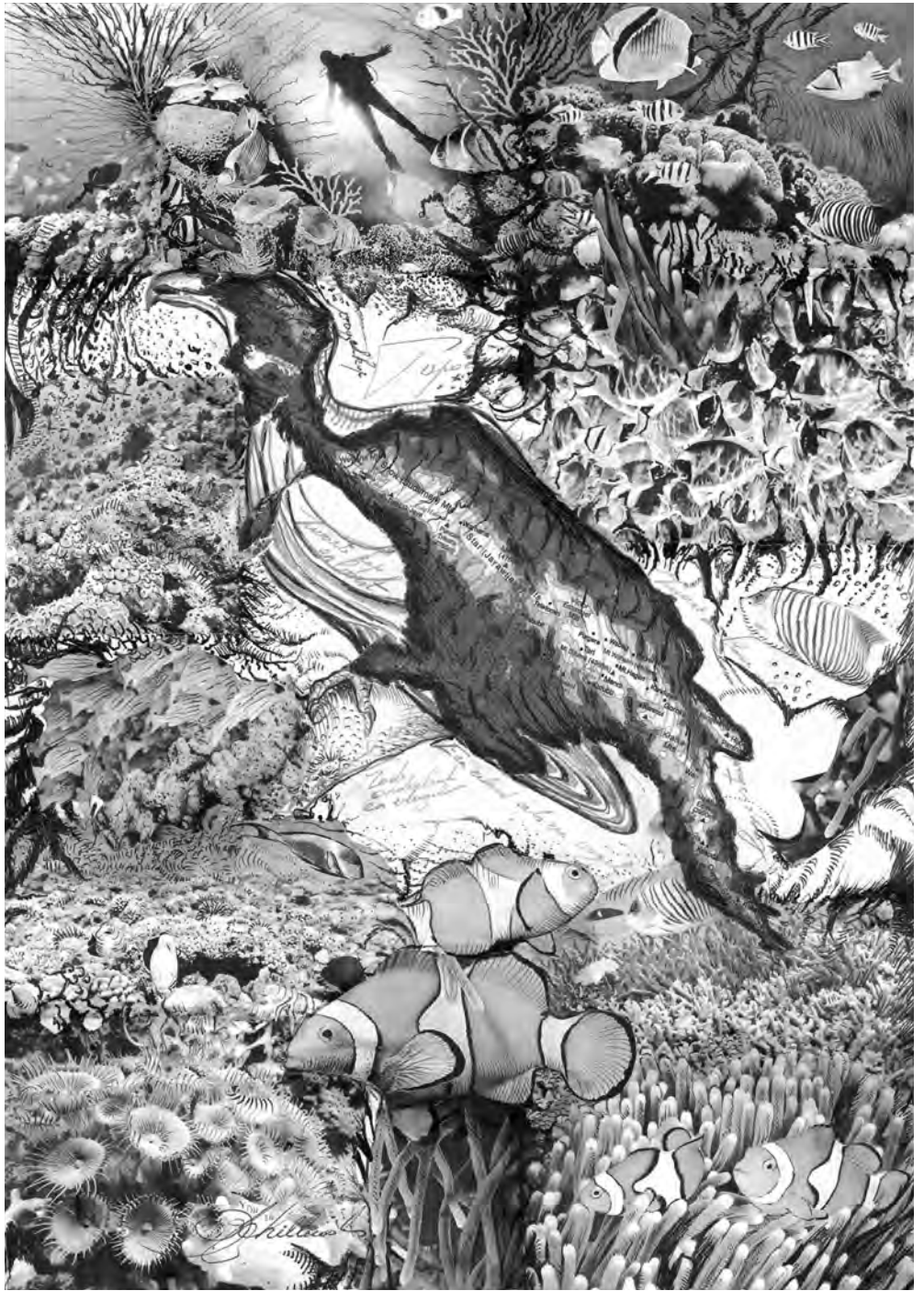

Inhoud

Een eiland als een vogel	11
De eerste dans	17
De koningsparadijsvogel	25
Gekleurde binnenbekken	31
Paaldansers	37
De prachtgeweervogel	43
Gebogen ivoorsnavel	47
De Baliemvallei	53
We aten bij menseneters	57
De gesluierde dame	63
Ervaren speurders	67
Arfak op Vogelkop	73
De zesdradige straalparadijsvogel of zesdradige parotia	77
Het prieel voor een vrouwenjury	83
De schermparadijsvogel	89
Een zwarte mantel om te verleiden	95
Een thermometer in de snavel	99
De jaarvogel	105
Het vrouwenpanel	109
De helmkasuaris	115
De onbekende ander	121
Diep in het woud	129
Pauwenstaart	137
De schrikkeldans	143
Onder de evenaar	151
Edelmannen	159
Opaliserende veren	163

Meesterzanger	171
De vrouwen kiezen	179
Van klokvogel en parasolvogel tot motmot	187
Een eiland van het eiland	199
Nu toch de rode paradijsvogel	205
Het parende brein	211
Bolderende lieremannen	219
Het pronkkenmerk	225
Er zijn nog geen grenzen getrokken	233

Een eiland als een vogel

Moeten we verre reizen maken om de wereld beter te begrijpen? Thuis ontdekken we al zoveel universeels, zelfs in de tuin. Je raakt daar nooit uitgekeken. Het is een kwestie van de ogen en geest open te houden. Een paar stappen om ons heen openbaart al een hele wereld. De levenswijze van iedere soort op zich is indrukwekkend. Daarom koester ik de gewone dingen, daarin schuilt meestal het grote geluk. Want het diepste kun je doordringen in het vertrouwde landschap, je kleine universum. Misschien is er nergens meer waarheid te vinden. Je leert dan enorm veel over de anderen en over jezelf.

Als je verre reizen maakt echter, wordt je wereld nog meer uitgebreid. Alles is ginder anders, nieuw en onbekend. Andere dieren, andere planten, andere insecten, andere vogels. Vaak kleurrijk en overdadig, zoals paradijsvogels. Er zijn vogels waarvan je de eerste waarneming nooit vergeet. Je herinnert het precieze moment. Met vogelobservatie train je je hersenen om een stroom waarnemingen om te zetten. Onbekenden worden dan bekenden. Dingen kennen is ook weet van iets hebben, zodat je er via eigen ervaring vertrouwd mee bent. Er is een groot verschil tussen omringd te zijn met allemaal onbekenden of je thuis te voelen tussen bekenden. Als je naar een feest gaat waar je niemand kent, bestaat de kans dat je er verveelt, terwijl je op een feest met bekenden veel plezier kunt beleven.

Mooi is dat je al jaren soorten kent van plaatjes of films en die je dan voor het eerst in levenden lijve onder ogen krijgt. Want weten dat iets of iemand bestaat zonder dat je dat zelf hebt gezien is alleen maar kennis zonder ervaring. Dat geldt voor alles wat je leert, nog meer voor wat je niet kent en hoopt onder ogen te krijgen. Niet het minst voor spectaculaire vogels zoals paradijsvogels. Iedereen heeft al paradijsvogels bezig gezien op

documentaires, maar ze in het echt zien is een onvergetelijke belevenis. Al die kleuren zijn adembenemend. Voor mij was het een overweldigende gewaarwording, niet alleen omdat ik dagelijks in de weer ben met kleuren, maar ook omdat paradijsvogels verwant zijn aan kraaiachtigen. Ik ben al jaren in de ban van alle kraaiachtigen, omdat die zo interessant zijn. Paradijsvogels kunnen exuberant dansen, met een opgezette verendos, schijnbaar zonder begin en zonder einde. Zo'n opzichtig vertoon en originele opvoeringen spreken tot de verbeelding, vooral hoe ze hun verleidingsritueel demonstreren.

Voor deze wens moesten we naar een wildvreemd land, een groot en onbekend eiland van dichtbeboste tropische regenwouden, nagenoeg ondoordringbaar en onbegaanbaar. Papoea New-Guinea is het walhalla van de paradijsvogels, maar om ze te vinden is een hele inspanning.

Ik ondernam de eerder zware expeditie door dit natuurhistorisch wonderland in 2019 samen met Brénine, zij volgt me altijd en overal, ook al was het waaghalzerij. Papoea is niet echt een land voor toeristen, het kan er verkeerd aflopen. Maar het is ons gelukt en we stonden versteld van de overvloedigheid aan biodiversiteit. De flora en fauna zijn enigszins een afspiegeling van die van Australië. Soms met dezelfde soorten, maar terwijl Australië droog en overwegend vlak is, is Papoea nat en bergachtig, met oerbossen en regenwouden. In combinatie met de groene valleien zijn er eindeloze berglandschappen die tot 4500 meter reiken. Wegen zijn er bijna niet, verbindingen zijn enkel per vliegtuig. Er is daar nog veel niemandsland.

Als je over Papoea vliegt, besef je dat dit een van de grootste ongerepte oerwouden is ter wereld. Alles is er een en al woud. Het enorme eiland heeft op de wereldkaart de vorm van een reptielachtige vogel, enigszins lijkend op de boskalkoen van daar, of op de dracula-papegaai: een lokale zeldzaamheid. Het is tevens een van de grootste eilanden ter wereld, met een oppervlakte van Duitsland, Zwitserland, Italië, België en Nederland samen. Of 19 keer Nederland, 26 keer België. Ondanks de rijke natuur geniet het eiland de meeste bekendheid vanwege zijn paradijsvogels. Ze leven bijna allemaal in dit betoverende land.

De lofzang van biologen op Papoea laat zich eenvoudig verklaren. Door de geïsoleerde ligging is het eiland een soort proeftuin van de evolutie. Het behoort tot een van de biodiversiteitshotsspots in de wereld, en is een van de meest diverse landen die er bestaan. Er leven maar liefst 378 endemische vogels en 105 endemische amfibieën, 155 endemische reptielen, en 735

vlinders, 14.000 inheemse planten, waarvan ruim 9000 endemisch. De vele soorten paradijsvogels zijn de ambassadeurs van het land. In dit land is het alsof je met een tijdmachine terugreist in de tijd. Je kunt er met eigen ogen zien hoe onze aarde er lang geleden uitzag.

In een mistig verleden heeft Papoea Nieuw-Guinea zich afgesplitst van Australië. Daardoor zijn veel soorten geïsoleerd ontwikkeld en hebben een typische lokale eigenheid. Die afsplitsing vond plaats in de tijd van de dinosauriërs.

Ik probeerde me voor te stellen hoe het land er toen uitzag en haalde me de geografische vorm voor de geest van een oerwoud dat zo dicht was dat het op een reusachtig beest lijkt, met planten die zich om de bomen van oerbossen slingeren. De ideale plek om inzicht te krijgen in de contradictie van schoonheid en gewelddadigheid. Het is ook een van de onbekendste en afschrikwekkendste plekken die je kunt bedenken. Fascinerend en onheilspellend tegelijk.

Waarom willen wij, bij ons volle verstand, daarnaartoe? Ook thuis krijgen we veel schoonheid en waarheid onder ogen: de ijsvogel die haast iedere dag bij ons vennetje zijn complementaire kleuren toont. De onweerstaanbare bloedmooie goudvinken op de voerplank. Rondom ons huis is er altijd een vertoning en daar groeien ook authentieke planten. En sinds enige tijd zijn wij op twee plaatsen thuis. Een kort zomerhalfjaar in ons zandkasteeltje in het Kempense natuurgebied De Liereman, en zeven maanden in onze finca in Extremadura, ons winterkwartier in het Nationaal Park Monfragüe. Het kleurt daar in de lente niet alleen van de bloeiende uitgestrektheid met duizenden orchideeën, er is een overweldigende bloemenpracht. Ook fleurige vogels: 44 paar bijeneters, aangelokt in een dijk die ik er zelf heb aangelegd, vlak naast onze Romeinse *casa*. Hoppen, wielewalen, appelvinken, roodkopklauwier, cirlgorzen, en vooral mijn favorieten: de blauwe eksters en de raven.

In mijn leven kwam ik vaak toevalstreffers tegen, overal waar ik was. In Zuid-Amerika zag ik kolibries, ara's, motmots, trogons en de quetzal. In Afrika honingzuigers, kroonkranen, toerako's, en hoornraven. In Azië zonnevogels, pauwen, pitta's en argusfazanten.

Kleuren genoeg! In mijn schilderijen was ik er altijd karig mee. Ook al heb ik weleens een veegje rood gebruikt, meestal koos ik voor soberheid. Kauwen vloeiden het meest uit mijn penseel, omdat deze vogels mij meenamen. Kauwen zijn zwart en grijs, met een weerschijn van blauw. Deze kraaiachtige maakten voor mij de verbinding met de natuur. Ze beïnvloed-

den me zodanig, dat ik ze zag als een metafoor om vragen te stellen over diversiteit en identiteit, over de anderen en over de wereld in het algemeen. Ze hebben mij zoveel essentieels geleerd.

Kauwen zijn al jaren mijn idolen, kraaiachtigen mijn favorieten. En ook paradijsvogels behoren tot deze orde. Sommige zijn even groot en zijn als versierde kraaien. Zonder twijfel behoren deze getooide pronkheren tot de mooiste en meest intrigerende van het vogelrijk. Het zijn echte casanova's en ze kunnen fascinerend dansen, zichzelf omtoveren tot praalstukken, en vaak ook nog hun kleurige keel opzetten. Als het niet lukt met een dans een vrouwtje te verleiden, schreeuwen ze met een kille gil door het oerwoud. Ze behoren eigenlijk tot de zangvogels, maar daar is niets van te merken. Net zoals bij de meeste kraaiachtigen klinken ze schril en hard.

Hun verenpak is sprekender dan hun stem. Geen enkele vogelfamilie heeft zulke vreemde versierselen ontwikkeld. Iedere paradijsvogelsoort heeft iets apart als verleidingsonderdeel. Ze toveren allemaal iets anders tevoorschijn: fraaie wimpels, waaiers, sluiers, capes, kroontjes, vaantjes, slepen of sprietten – niet allemaal handig in het dagelijkse leven. Ze kunnen hun protserige verendos in één klap manoeuvreren of openvouwen, waardoor ze op slag veranderen van vorm. De meeste paradijsvogels doen meer aan een pauw denken dan aan een kraai.

Omdat roofdieren op Papoea ontbreken, kunnen ze hun dans etaleren zonder dat ze worden weggeplukt. Zonder gevaar ontplooien de pronkmannen hun veren. De vrouwen zijn minder opvallend, zij hebben geen franjes, zij hoeven niet te pronken. Zij zorgen voor het nageslacht en kiezen de gekste en de mooiste man om hun nakomelingschap te garanderen.

Het gaat mij niet alleen om hun pracht en praal. Er zit veel meer in dat verenpakje dat we nog niet weten. We kunnen dieper ingaan op de vogel zelf. Hoe hij denkt en voelt, zonder hem te vermenselijken. Zonder te overdrijven kunnen we proberen om meer en dieper door te dringen in zijn wezen. Want we weten nog zo weinig, er kan nog zoveel ontdekt worden. We weten dat er bekende onbekendheden zijn, waarvan we weten dat we ze niet weten. Maar er zijn zeker ook onbekende onbekendheden.

Paradijsvogels zijn nooit grondig onderzocht door wetenschappers. Pas in 2005 is een van de 43 varianten voorzichtig onder de loep genomen. Er is nog weinig kennis over deze intrigerende vogelsoorten. Vroeger was niemand geïnteresseerd in hun leven. Alleen hun veren werden als versiersel verhandeld. Dat is zelfs een tijdje mode geweest, ook bij ons. Ze wa-

ren gewild onder chique mensen om mee te pronken op hoeden. Ook de Papoea's tooien zich al eeuwen bij feesten en dansen met die gekleurde veren. Uitroeien konden ze hen niet, hun leefgebieden strekken zich ver uit, die zijn ontoegankelijk en groot. Toch kregen deze vogels het door de jacht op sierveren flink te verduren. Iets met handelswaarde is altijd kwetsbaar en iets wat kwetsbaar is krijgt ook altijd mijn interesse.

Met mijn partner Brénine deel ik mijn ontdekkingen. Op deze tochten hebben we gezweet en afgezien. Maar inspannend reizen is ook spannend reizen. We hebben er dagen over gedaan om bij de verschillende paradijsvogels te komen. Onder leiding van inlandse gidsen konden we de dansplekken vinden. De locals toonden met trots hun vogels, op de grens van jungle en menselijke beschaving. Het werd een zoektocht naar het evenwicht tussen natuur en wereld, waardoor ik vragen kon opwerpen over hun wereld. Ik wilde zo dicht mogelijk bij de paradijsvogels, het verleden en de toekomst komen. Als verborgen schatten houden die vogels zich ver verwijderd van de gepolariseerde mensenmaatschappij. Het deed me ook nadenken over de kwestie hoe je kunt omgaan met tijdloosheid. Wilde natuur bestaat daar nog! Je ziet er hoe een eeuwenoud oerwoud nog eeuwenoud kan zijn.

Het is moeilijk over schoonheid te schrijven zonder in clichés te vervallen. Het kan ongemakkelijk zijn de schoonheid te ervaren en ze niet te ondermijnen. Ik vroeg me tijdens de reis af hoe dat moest zijn, je waarachtig wijden aan wat prachtig is. Zodra ik begin te schrijven begin ik pas te beseffen wat ik gezien heb. Een behoefte aan zinnelijke beschrijving. Er is een verschil tussen kijken en zien. Ik probeer altijd op de eerste plaats te begrijpen wat ik zie, wat er gebeurt, om zo goed mogelijk binnen te dringen in de natuurlijke wereld.

Alle onderzoek begint bij het observeren en het duiden van wat je waarneemt. De biodiversiteit opnemend, om de levende eenheid te ondergaan. Als evolutie en samenhang de moeder is van de natuur, is ontroering de moedermelk ervan. Een samenspel dat tijdloos lijkt. Ik sta dan op het observatieplatform en kijk verwonderd. De paradijsvogels zijn er, en het is een geschenk om op kruinhoogte oog in oog te staan met deze vreemde en toch verwante wezens. Ik kijk met de focus van de kritische kijker, want kijken was altijd mijn hoofdbezigheid en zelfs mijn beroep. Kunst vertrekt met een verwonderde blik en een doorvoeld kijken. Het is een kwestie om het te ondergaan en de herkenning te delen. Daarna komt dan het ultieme moment. Een essentieel onderdeel van wat ik er vlijtig en intens van probeer te maken.

Door die werkelijkheid te tekenen begin ik dingen op te merken die ik eerder niet had gezien. Het potlood heeft de beste blik. Want er zit een systeem in de werkelijkheid, dat ik pas ontdek dankzij de rigoureuze weergave in hun onderlinge verhoudingen. Ik mag niet te vlug tevreden zijn, daarom blijf ik kijken. Zo teken ik al denkend en denk al tekenend. Elke schets is een poging om de wereld helder in beeld te brengen en mijn gedachten te ordenen. Want alle middelen om mijn verhaal te vertellen zijn goed.